

Kur'an'da Genel Anlamlı Bir Kelime: Nimet A Word in the Qur'ân with a General Meaning: Blessing

Davut Şahin*

ÖZ

Çalışmada temel Kur'anî kavramlardan biri olan nimet kelimesi incelenmektedir. Bu bağlamda Kur'an'da nimet kelimesinin anlam özelliği, geçtiği bağlama göre yüklendiği anlamlar, yakın ve zıt anlamlıları, insanı iman, ibadet ve ahlâk boyutuna taşıması üzerinde durulmaktadır. Bu hususlar Kur'an'da ni-

ABSTRACT

In this study, the term of 'blessing', which is a basic Qur'anic concept, is analyzed. In this regard, the study focuses on the definition of 'blessing', its different meanings in the various contexts, synonyms and antonyms and its leading individuals to the dimensions of faith, worship and morality. These subject matters are studied by taking into consideration of the meanings

---

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.
Assistant Professor, Kırıkkale University, Faculty of Islamic Education, Department of Tafsir.
Kırıkkale/Turkey (sahdavut@hotmail.com).

- ◆ Bu makale araştırmacı tarafından 2. Uluslararası Kur'an'ı Yeniden Düşünme Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve basılmayan "Kur'an'da Genel Anlamlı Bir Kelime: Nimet" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.
- ◆ *cumhuriyet ilahiyat dergisi*'nde yayımlanan makaleler, en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca intihal içermediği özel bir yazılım kullanılarak kontrol edilir.
- ◆ This paper is the final version of an earlier announcement called "A Word in the Qur'ân with a General Meaning: Blessing", not previously printed, but orally presented at an Symposium called "2st International Symposium on Rethinking The Qur'ân", the content of which has now been developed and partially changed.
- ◆ *cumhuriyet theology journal* uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. In addition, all articles are checked by means of a program in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

metin anlatımı ile müfessirlerin kelimeye ilişkin açıklamaları esas alınarak işlenmektedir. Nimetin Kur'an'daki anlatımı onun müspet ve geniş anlamı olduğuna işaret eder. Kelimenin geniş anlam özelliği onun kapsamına giren hususların kısmen belirlenebileceğini gösterir. Ancak nelerin nimet sayılıp sayılmayacağı Kur'an'da örneklerle sunulmuştur. Bunun yanı sıra müfessirler bu kelimenin geçtiği bağlamı dikkat alarak ona anlamlar belirlemişlerdir. Nimetin Kur'an'da anlatılma gayesinin, insanı iman, ibadet ve ahlâk boyutuna yöneltmek olduğu anlaşılmaktadır. İnsanın nimete karşı şükürü bu amacı hayatında görünür kılmakla mümkün olabilir.

ANAHTAR KELİMELER: Kur'an, Nimet, Bağlam, İmtihan, Şükür, Küfür.

of 'blessing' in the Qur'ân and commentators' explanations about the word. The expression of the 'blessing' in the Qur'ân indicates that the word has an extensive and constructive meaning. The fact that having an extensive meaning demonstrates that the points the word encompasses can be determined to some extent. It is exemplified in the Qur'ân what can be regarded as 'blessing'. Furthermore, the commentators determine various meanings to the word by considering the contexts in which the word is used. It is understood that the aim of using the word in the Qur'ân is to lead the individuals to the dimensions of the faith, worship and morality. It is possible for people to be grateful to God by making this aim more visible in their lives.

KEYWORDS: Qur'ân, Blessing, Context, Gratitude, Ingratitude.

SUMMARY

The word blessing mentioned in the Qur'ân has a general meaning. This type of words contains more than one subject inside them. The fact that the blessing contains more than one subject may be seen in the Qur'ânic attributions of it as well as seen in its dictionary and term meaning. Also, the way of explaining a part of subjects, which are in its content, points out this aspect. Thus, in the Qur'ân, the new ones are being added in another place to things referred as blessing in one place. Also, sometimes the blessings with entirely different contents are included. For example, the blessing of God upon Muslims is His support on a battle. In another place rendering them as brothers is a blessing. This is also an example that blessing was partially explained in the Qur'ân. The explanation of the word is sometimes in the same context and sometimes in different contexts. For example, in the verse 47 of the *Surah al-Baqara*, the blessing given to Jews in the time of Moses is mentioned. Starting from the next verse,

between the verses 49-61, these blessings are aligned. Moreover, the blessing that was given to prophets, martyrs and righteous (*siddiq*) can be an example for the explanation of blessing in the different verses of the Qur'an. These people who have been given blessing are mentioned side by side in the verse 69 of *al-Nisā'*. However, it is not explained that what the blessing given to them is. Each blessing mentioned is explained in different places in the Qur'an.

While some part of blessing is determined by the Qur'an itself, the other part is attempted to be determined by commentators. Given that the explanations in the Qur'an and commentaries, the subjects that affected by blessing can be divided into two as tangible and intangible blessings. The resources offered for humans to maintain their lives, emancipation a slave, the wind that helps the ship to move forward and Muhammad himself as a prophet are the tangible ones. Faith, miracle, mercy, reward, retrieving safety, the place where all kind of resources and ease, peace and happiness exist (Heaven) can be commentated as intangible blessings.

The subjects included in the concept of blessing in the Qur'an are changing according to the context. The blessing from God upon believers is "the faith granted by God on the earth" in one place, and "the Heaven bestowed in the afterlife" in another place. When determining the close and opposite meanings of the word, it should not be ignored this aspect of the blessing. In other words, it changes according to the context. For example, if the content of blessing is "the resource presented to human beings", the close meaning of it in the Qur'an is "compassion", the opposite meaning of it is "harm". However, if the thing that fell within blessing is "reward", the close meaning will be "good deed", opposite meaning will be "torment".

The blessing changes according to the addressed person as well. It is the all kind of resource that God presents to humans if the human kind is in question. If it is for a believer, it means moral support and every kind of reward as well as the resources offered. However, if it is relevant to a prophet, the prior meaning is prophethood as well as the meanings above. The expression of blessing in the Qur'an helps us to have more opinion about it. For example, blessing has a positive meaning according to the Qur'an. The word's positive aspect is emphasized by comparing things

that cannot be blessing to negative person types. The perception of blessing of Pharaoh and a hypocrite that is expressed in the Qur'ān can be evaluated in this content. According to the Qur'ān, the blessing they qualify is not in the context of blessing.

Another aspect that draws attention in the expression of blessing in the Qur'ān is the relationship between the blessing giver and receiver. This relationship between God and servants takes place both in the earth and the afterlife. First, God has presented blessing to humans by considering that he/she is worth creating. Human beings show ingratitude or gratitude for being created and all other blessings. Here, the blessing is a test tool for humans. God responds according to the behaviors of human beings in test. He gives this response either only in the afterlife or both in the afterlife and the earth. If the humans respond the blessing with gratitude, God puts him/her to the heaven full of blessings in the afterlife. The blessing here is the result of the test on the earth. So the purpose of expression of blessing in the Qur'ān is to direct the humans to exhibit the behavior with that God is pleased, gain His contentment, deserve His heaven full of blessings. This is the reason that prophets remind the blessings of God to humans while they invite them to religion. Prophets invite people to believe, worship and be moral toward God as a response to these blessings.

Even though the content of blessing changes according to addressed person and time, the principle of the relationship between God and His servants does not change. Blessing and gratitude or blasphemy shall continue to exist as long as mankind exists. Here, the principle of "Every blessing's gratitude is its own type" can be remembered. This principle recommends that giving thanks to God by tongue only for blessings will not be enough. Because of that, how should be grateful for different blessings should be exemplified. These definitions containing examples help us to understand better the purpose of expression of blessing in the Qur'ān. For example, the gratitude for humans' own equipment can be through remembering always Him who gave that equipment, obey and worship Him constantly. Gratitude for children and good fortune happens by directing them towards God's sake. As for the gratitude for the blessing of the universe, that contains signs of the existence of God, can be through recognizing his/her Creator and maintaining its existing order. If human beings

break this order, he/she would be ungrateful because this would be an attitude against the one who created this order. Just as a servant might be ungrateful to God when he/she does not appreciate the blessing of prophet that reminds us God, exhibiting negative attitude against the universe that points out the existence of God is a kind of ungratefulness against God as well. So that, the blessing carries humans to faith and worship dimensions and also to moral dimension in terms of relationship between himself/herself and other things. The modern-day people need this Qur'anic perspective. A human being should review his/her relationship between himself/herself, God, other people and the nature, then he/she should try to reach the Qur'anic dimension by being grateful properly for blessings that he/she has.

GİRİŞ

Kur'an ilk muhatabın diliyle nâzil olmuştur. Dili oluşturan kelimeler anlam bakımından farklıdır. Bazı kelimeler belli bir nesneye, duruma işaret ettikleri için dar, diğerleri birçok hususu içerdikleri için genel anlamlıdır. Genel anlamlı kelime Fıkıh usûlünde "umum", Mantıkta "külli" diye ifade edilir.¹ Bu farklı isimlendirmelerin tanımlarında öne çıkan husus, söz konusu kelimelerin birden çok konuyu içlerinde barındırmasıdır. Kur'an

¹ Umum: İki veya daha fazla şeye aynı yönden delalet eden lafızdır. İmam Gazali, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, trc. Yunus Apaydın (Kayseri: Rey Yay., 1994), 2:91. Külli ise bir tek anlamla birçok şeye delalet eden lafız olarak tanımlanır. Ömer Mahir Alper, "Külli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26 (İstanbul: TDV Yay., 2005), 539-540. Birden çok anlamlı kelimeler Kur'an ilimlerinde vücûh ile ifade edilir. Süyûtî vücûhu birden çok manaya gelen müşterek lafız olarak tanımlar. Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulumi'l-Kur'an* (Beyrut: Darü İbn Kesir, 1996/1416), 1: 445. Burada bu iki lafız arasındaki ilişkiye değinilebilir. Süyûtî'nin vücûh tanımında yer alan müşterek lafız, Şâfîlilere göre delalet ettiği şeylere şamil olma bakımından umum lafız gibidir. Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, trc. Abdulkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınevi, 1990),151. Öyleyse vücûh ve umum lafız kapsayıcılık yönünden kesişmektedir. Vücûh kabul edilen kelimelere baktığımızda bu kelimelerin çoğunun aynı zamanda umum ifade ettiklerini de görürüz. Bunun için Süyûtî'nin vücûha verdiği örnek kelimelere bakmamız yeterli olacaktır. Bu kelimeler şunlardır: Huda, Su', Salât, Rahmet, Fitne, Ruh, Kada, Zikir, Dua, İhsan. Bk. Süyûtî, *el-İtkân*, 1: 446-452. Nimet Süyûtî'nin vücûh olarak gördüğü kelimeler içerisinde değerlendirilebilir. Ancak sözlük anlamında birden fazla karşılık olan kelimeler vücûh alanına girer. Oysa çalışmada nimet için belirlenen anlamlar bağlama göre olmuştur. Bağlamdan çıkan manayı asıl mana kabul edip vücûh içerisinde değerlendirmek yerine "âyette bu kelimeyle kastedilen mana şudur" demeyi yeğliyoruz.

özelinde düşünüldüğünde bu kelimelere bağlama göre anlam verilmelidir. Nitekim çoğu müfessir genel anlamlı kelimeler için sözlük ve/veya ıstılah anlamıyla yetinmez, kelimenin âyetteki özel anlamını verir. Çünkü genel anlamla yetindiğinde âyetin o kısmı kapalı kalabilir. Çalışmamız genel anlamlı bir kelime olan nimeti konu edindiği için önce kelimenin anlamı üzerinde durmamız uygun olur.²

Sekiz Medenî, yirmi altı Mekkî sûrede olmak üzere Kur'an'da toplam seksen bir yerde geçen³ nimet kelimesi fiilden türemiş isim olarak sözlükte; "rahat yaşam, bolluk, servet, sevinç, iyilik, ihsan, lütf, yardım

² Kur'an'da nimet konusunu ele alan üç yüksek lisans tezi ve bir makale vardır. Tezler ve içerikleri özetle şöyledir: İsa Kanık tarafından hazırlanan tezde, kavramın içinde bulunduğu âyetlerin tefsiri dikkate alınarak kavram ve insanın sorumluluğu ele alınmıştır. İsa Kanık, "Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı ve İnsana Yüklenen Sorumluluk" (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 2006. Ahmet Yalçın'ın yaptığı çalışmada, nimet kelimesinin anlamı verildikten sonra İbnu'l-Cevzî'nin kelimeye ilişkin müfessirlerden derlediği anlamlar esas alınmakta, dünyevî ve uhrevî nimetlere yer verilmektedir. Nimet verilenlere değinildikten sonra nimet kapsamındaki şeyler sıralanmaktadır. Ahmet Yalçın, "Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı" (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, 2008. Osman Akça'nın tezinde ise, önce nimet kelimesi, kelimenin yakın ve zıt anlamlıları üzerinde durulmuştur. Daha sonra dünya ve âhiret nimeti sıralanmıştır. Osman Akça, "Kur'an'da Nimet Kavramı", (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi 2006. Bu konuya ilişkin makalede ise konu "su nimeti" özelinde işlenmektedir. Bk. Abdullah Kahraman, Kur'an'a Göre Su Nimeti, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası*, 2007. Çalışmamızda ise nimet kelimesinin geçtiği âyetlerin tefsirinden çok, kelimenin anlam özelliği, Kur'an'daki anlatımı, müfessirlerin bağlama göre yüklediği anlamlar, nimet veren ile verilen arasındaki ilişki ve nimetin Kur'an'da anlatılma gayesi işlenmiştir.

³ Bu sayı belirlenirken bazı hususlara dikkat edilmiştir: Bazı âyetlerde "ni'metekellefi en'amte" şeklinde fiil kalıbındaki kelime isim kalıbındakini nitelemektedir. Biz bu tür ifadeleri "bir" olarak kabul ettik. Ayrıca "ni'me, en'am ve ne'am" kelimelerini sayıma katmadık. Biz daha çok genel anlam özelliği taşıyan bağlama göre kastolunan manaları belirlenebilen kelimeyi esas aldık. Örneğin en'am nimettir; ancak bir grup hayvanın ismi olmuştur. Burada n-'a-m kökünün türevleri arasında yer alan ancak sayıma dahil etmediğimiz "ni'me, en'am ve ne'am" kelimeleri üzerinde kısaca durmak istiyoruz. "Ni'me" "ne iyi, ne güzel" anlamındadır. Bir varlığın, durum veya davranışın olumlu yönüne işaret eder. Bu kelime Kur'an'da ya Allah'ın ismi/sıfatı, ya mü'min kul için âhirette hazırlanan mekân ya da Allah'ın razı olduğu davranış öncesinde medih için kullanılır. Bu kelimedenden türeyen diğer bir kelime "en'am"dır. Devenin de içinde bulunduğu sığır, koyun, keçi gibi hayvanlar için kullanılan "en'am" (İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 4:4482) "Allah'ın insana sunduğu imkânlar" anlamındaki nimetin içinde değerlendirilebilir. Denebilir ki, nimet, enam ile aynı kökten getirilerek devenin Araplar için vazgeçilmezliği ile Allah'ın nimetinin insan için vazgeçilmezliği anlatılmış olur. "Evet" anlamında "ne'am" ise sorulan soru karşısında muhatabın müsbet yöndeki cevabını yansıtmakta, nimet kelimesinin

gibi"⁴ anlamlara gelir. Terim anlamı ise; "karşılık beklemezsizin veya özel bir amaç gözetmeksizin yapılan iyilik"⁵, "insana refah ve mutluluk sağlayan şey"⁶ demektir. Nimetin lugat ve ıstılah anlamı, onun ne olduğunu açıklasa da nelerden ibaret olduğunu açığa çıkarmamaktadır. Kanımızca bu durum, kelimenin geniş anlamalı olmasından kaynaklanmaktadır.

Genel anlamalı bir yapıya sahip nimeti konu edinen çalışmamız, kelimenin özelliği sebebiyle, sınırları çizilemeyen bir görünüm arz edebilir. Ancak çalışmada nimeti içeren şeylerin dökümü yapılmamakta, Kur'an'daki anlamları ve anlatımı incelenmektedir. Bu bağlamda müfessirlerin bu kelime için tespit ettiği anlamlar, nimetin Kur'an'da anlatım biçimi ve yönleri, bazı kısımları için Kur'an'da yer alan açıklamalar üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu kelimeyi Kur'an'ın, nimet veren-verilen ilişkisi bağlamında işlemesi incelenmektedir. Son olarak nimetin Kur'an'da anlatılma gayesi konu edilmektedir.

1. "NİMET"İN KUR'AN'DAKİ ANLAMLARI VE ANLATIMI

Bu başlığın ilk kısmında müfessirlerin nimet kelimesi için tespit ettiği anlamlar sıralanacak, bu anlamlar ve kelimenin geniş anlam özelliği dikkate alınarak nimetin yakın ve zıt anlamlılarına değinilecektir. İkinci kısımda ise nimetin Kur'an'da anlatım biçimi ve yönü işlenecektir. Bu anlamdan hareketle nimete ilişkin bazı tespitlerde bulunulacaktır.

1.1. "Nimet" in Kur'an'daki Anlamları

Kur'an'daki Anlatımı başlığında göreceğimiz üzere nimetin şümüline giren bazı kısımlar Kur'an'da sıralanmıştır. Müphem kalanları veya hiç açıklanmamış olanları⁷ ise müfessirler açıklamıştır. Şimdi nimet kelimesinin Kur'an'daki anlamlarını maddeler halinde sıralayalım:

---

ele alacağımız yönüyle doğrudan ilişkili gözükmemektedir. Bu kelimelerin Kur'an'da geçtiği yerleri görmek için bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfessres*, 707-708.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebir ve diğerleri (Kahire: Darü'l-me'ârif), 4: 4479.

⁵ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rîfât*, nşr. Âdil Enver Hızır (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 2006), 218.

⁶ Ebü'l-FerecAbdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-e'yûni'-nevâzir fi 'ilmi'l-vucûh ve'n-nezâir*, nşr. Muhammed Abdu'l-kerim Kazım er-Razi (Beyrut: Müessesetü resâil, 1984/1404), 597.

⁷ Mübhemât hakkında daha fazla bilgi için bk. Halis Albayrak, "Mubhemâtu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an tefsirindeki Yeri", Ankara Üniversitesi 32, (1992). Mübhemlerin Kur'an'da yer

a. Kur'an'da nimet kapsamında değerlendirilen hususlardan biri "yaşamını sürdürmesi ve rahat etmesi için insana sunulan imkânlar bütünü"dür. Lokman sûresi 20. âyette Allah'ın gökleri ve yeri insana musahhar kılması, görülen görülmeyen nimetleri vermesi bu anlamdadır. Hz. Peygamber İbn Abbas'ın (68/687) sorusu üzerine ona hitaben bu âyette geçen "görülen nimeti"; "İslam, Allah'ın, senin yaratılışını güzel kılması ve sana rızık vermesidir" şeklinde; "görülmeyen nimeti" ise; "kötü amellerini gizlemesi, seni rezil etmemesidir" diye açıklamıştır.⁸

b. Kur'an'da nimet kapsamına giren hususlardan bir diğeri "kölelikten azat etme"dir. Bu, Ahzab sûresi 37. âyette Hz. Peygamber'in Zeyd b. Harise'ye (8/629) olan nimeti olarak geçmektedir.⁹

c. Kur'an'da nimet kapsamında geçen diğer bir husus "rüzgâr"dır.¹⁰ Gemilerin Allah'ın nimeti ile yol almasını konu edinen âyette¹¹, diğer anlamlar yanında kelimeye bu anlam da verilmiştir.

d. Kur'an'da bazı yerlerde "nübüvvet" nimet kapsamında değerlendirilir. Peygamberimiz kastedilerek "Rabbinin nimeti sayesinde sen mecnun değilsin"¹² âyetindeki nimet peygamberlik anlamındadır.¹³

e. Kur'an'da nimet olarak değerlendirilen diğer bir husus "Hz. Muhammed"dir. Nahl sûresi 83. âyette inanmayanlar kastedilerek "Allah'ın nimetini biliyorlar, ama onu inkâr ettiler" buyrulmaktadır. Bu âyette nime-tin Hz. Muhammed olduğunu tabiin müfessiri Süddî (127/745) savunmuş Taberî (310/922) onun görüşünü tercih etmiştir.¹⁴

---

almasının nedenleri için bk. Mevlüt Erten, "Mubhemâtu'l-Kur'an" (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 1992, 20 v. dğr.

⁸ Celâleddin es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezu Hicr, 2003/1424), 11: 654.

⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, nşr. Muhsin et-Turkî (Kahire: Darü Hicr, 2001/1422), 19:115-116.

¹⁰ Matürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, nşr. Mecdî Baslum (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005/1426), 8:319; Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'âni fi tefsiri'l-Kur'ani'l-azîm ve's-seb'i mesânî* (Beyrut: Ehyau't-turasi'l-Arabî, t.y.), 21:105; Ebu Hayyan el-Endelûsî, *el-Bahrü'l-muhît*, nşr. Adil Ahmed Mevcud vd (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.), 7:188.

¹¹ Lokman 31/31.

¹² et-Tur 52/29; el-Kalem 68/2.

¹³ Ebü'l-FerecAbdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1984/1404), 8:53, 428.

¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14:325-326.

f. Kur'an'da nimet olarak geçen başka bir husus "mûcize" dir. Bakara sûresi 211. âyette Allah'ın İsrâiloğulları'na birçok mûcize verdiği, mûcizeler geldikten sonra onlara inanmayarak bu nimetleri küfürle değiştirdikleri, sonuçta acı bir azaba duçar oldukları haber verilmektedir. İşte burada nimet mûcize demektir.¹⁵

g. Kur'an'da "iman, hidâyet" bazen nimet kapsamında yer alır. Ahzab sûresi 37. âyette Allah'ın Zeyd b. Harise'ye olan nimeti, onu hidâyete erdirmesidir.¹⁶

h. "Rahmet, acıma" Kur'an'da bazen nimet kapsamında değerlendirilir. Bu anlam, Kalem sûresi 49. âyette Allah'ın Hz. Yûnus'u balığın karından çıkarması bağlamında geçmektedir.¹⁷

ı. Kur'an'da nimet sayılan hususlardan biri de "mükâfat"tır. Âl-i İmrân sûresi 171. âyette Allah'ın rızıklandırmasına¹⁸ sevinen şehitlerin nimeti bu anlamdadır.¹⁹ Yine örnek tavır sergileyen bir mü'minin Allah dışında birinden nimet beklememesi²⁰ de "ihسان, menfaat, mükâfat" anlamındadır.

i. Kur'an'da nimet olarak değerlendirilen diğer bir husus "her türlü imkân ve rahatlığın, huzur ve sururun olduğu yer"dir. Bu anlam genelde cennetin sıfatı olarak "ne'im" kalıbıyla karşımıza çıkar.²¹

¹⁵ İbnü'l Cevzi bu görüşün Mücahid'e ait olduğunu söylemektedir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1:227. Genelde meâllerde bu âyetteki nimet kelimesine anlam verilmemiştir. Bk. Çantay, Hasan Basri, Kur'an-ı Hakîm ve Meâli Kerim (İstanbul: Risale 1993), 74; Halil Altıntaş ve diğerleri, Kur'an-ı Kerim Meâli (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2010), 32. Ancak Abdulkadir Şener ve arkadaşlarının hazırladığı mealde buradaki nimete mucize anlamı verilmiştir. Bk. Abdulkadir Şener ve arkadaşları, *Yüce Kur'an, Açıklamalı-Yorumlu Meâli* (İzmir: Tibyan Yay., 2011), 33. Nimetin Kur'an'da mucize anlamında kullanılması el-Mâide 5/110. âyette de görülür. Bu âyette nimet Hz. İsa'ya ve annesine verilen mucizevî ihşanlara işaret etmektedir.

¹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4: 387. Ayrıca Âl-i İmrân 3/103'de "Allah'ın nimeti ile kardeş oldunuz" ifadesindeki nimet "iman ve hidâyet" anlamındadır.

¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 8:343. Meryem sûresi 2-8. âyetlerde Zekeriya (as)'ın yaşlı, karısının kısır olmasına rağmen Allah'ın onlara Yahya'yı ihşan etmesi rahmet kelimesi ile ifade edilmiştir.

¹⁸ Âl-i İmrân 3/169.

¹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6:238-239.

²⁰ el-Leyl 92/19.

²¹ el-Mâide 5/65; diğerleri için bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 708.

j. Kur'an'da nimet olarak geçen başka bir husus "selamete çıkma, esenliğe kavuşma"dır. Âl-i İmrân sûresi 174. âyette Allah, Hamrâülesed gazvesinde (3/625) müminlerin düşmanla karşılaşmaksızın evlerine sağ salim dönmelerini nimetle ifade etmektedir.²²

Bu örnekler nimetin bir kısmının ilk muhataplar, tâbiiler ve müfessirler tarafından açıklandığını, kelimenin kapsamına giren hususların bir kısmının geniş, diğer kısmının ise daha dar bir anlam içeriğine sahip olduğunu göstermektedir.²³ Burada nimetin anlamının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar düşüncesiyle kelimenin yakın ve zıt anlamları üzerinde durmak istiyoruz. Ancak bu anlamları belirlerken, onun içerdiği hususların geniş ve dar anlam özelliğine sahip olduğunu göz önünde bulundurmamak gerekir. Şimdi bu konu üzerinde duralım:

Kelimenin Kur'an'daki geniş anlamı ve bağlama göre kastolunan anlamı dikkate alarak iki ayrı yakın anlamdan söz edebiliriz. Nimet insana sunulan imkân anlamında olduğunda yakın anlamlısı "rahmet" başta olmak üzere "ala, menn, ihsan, lütuf, ikram, fadl" olabilir. Kur'an'da bu kelimeler bazen birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır. Örneğin, Hûd sûresi 9. âyette "Allah'ın insana bahsettikleri" "ni'met" kelimesi ile Rum sûresi 33. âyette aynı konu "rahmet" kelimesi ile dile getirilir. Müfessirler genelde bu anlamdaki nimet kelimesini rahmet kelimesi ile karşılarlar.²⁴ Öte yandan nimet kelimesinin Kur'an'da bağlama göre yüklendiği anlamın yakın anlamlısı bu bağlamda kazandığı anlama göre olacaktır. Mesela nimetin nübüvvet (Peygamberlik) anlamını ele alalım. Onun buradaki yakın anlamlısı "risalet" olacaktır. Öyleyse genel anlamlı kelimelerin yakın ve zıt anlamlıları belirlenirken Kur'an'daki genel anlam ve bağlamda kazandığı hususi anlam düzeyleri dikkate alınmalıdır. Ancak bu anlamların

²² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6:253; İbnü'l-Cevzi müfessirlerin Kur'an'da nimet kelimesine "rahat yaşam, din, kitap, nübüvvet, Hz. Muhammed, İslamiyet, lütuf ve ihsan, sevab ve mükâfat" olmak üzere on ayrı anlam verdiklerini zikr eder. Ancak o nimet için tespit ettiğimiz rüzgâr, mucize, kölelikten azad gibi manalara yer vermemiş din İslamiyet ve lütuf, ihsan gibi birbirlerinin yerine kullanılacak kelimelere yer vermiştir. İbnü'l-Cevzi, *Nüzhetu'l-e'yûni'n-nevâzir*, 597-599. Ayrıca bk. Günaydın, "Nimet", 129.

²³ Bir sonraki başlık olan Nimetin Kur'an'daki Anlatımı'nda görüleceği üzere nimet kısmen bizzat Allah tarafından açıklanmaktadır.

²⁴ Mukâtil, Lokman 31/31 ve Âl-i İmrân 3/171'deki nimetleri rahmet ifadesi ile karşılar. Sırasıyla bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beirut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003/1424), 3:24; 1:203.

birbirinden kopuk olmadığını burada hatırlatmak isteriz. Çünkü Kur'an, genel anlamlı nimet kelimesine özel anlamlar yüklemekle, nimetin genel anlamından uzaklaşmış değildir. Onun "mükâfat, rahmet ve nübüvvet" gibi Kur'an'da kazandığı anlam, "lütuf, iyilik, ihsan gibi" genel anlamla ilişkilidir. Denilebilir ki Kur'an, nimete yüklediği özel anlamla nimetin genel anlamını ilişkilendirerek muhatabının nimet algısına yeni boyutlar kazandırmakta, bu vesileyle mesajını insanlara ulaştırmaktadır.

Nimet kelimesinin zıt anlamlısına gelince burada da kelimenin anlam düzeyleri göz ardı edilmemelidir. Kur'an'daki genel anlamlı kullanımı için bu kelimenin zıt anlamlısı, "sıkıntı, musibet"²⁵ anlamında "be's"dir. Kur'an'da birbirine zıt olan cennet ile cehennem nitelendirilmesinde bu kelimeler kullanılmaktadır. "Cennet yurdu" ve "cennetlikler" n-a-m kökünden türeyen "ni'me" ile övülür²⁶; "cehennem yurdu" ve "cehennemlikler" ise "b-i-s" kökünden türeyen "bi'se" ile yerilir.²⁷ Buna ilaveten nimetin Kur'an'da kazandığı özel anlam için belirlenecek zıt anlam bağlama göre olacaktır. Örneğin "iman ve mükâfat" anlamındaki nimetin zıt anlamlısı sırayla "küfür ve azab"tır.

Buraya kadar nimetin Kur'an'da bağlama göre yüklendiği anlamlar, yakın ve zıt anlamlılar üzerinde durduk. Şimdi ise Kur'an'da nimete ilişkin bu anlamları tespit için müfessirlerin göz önünde bulundurduğu hususlara değinmek istiyoruz. Bize göre nüzul ortamı, kelimenin bağlamı ve nimetin muhatabı anlamları belirlemede etkili olmuştur. Zira yukarıda görüleceği üzere b, e, g ve j maddelerinde nimetin kazandığı anlam nüzul dönemi ile ilişkilidir.²⁸ Yine bir sonraki başlıkta görüleceği üzere hem Kur'an'da "Hatırla...Hani" kalıbıyla sıralanan nimetler hem de müfessirlerce verilen çoğu anlam bağlama göredir. Kur'an'da nimetin muhataba göre kazandığı anlam ise şu üç maddede özetlenebilir. Nimet herkes için söz konusu ise Allah'ın yaratması, yaşatması, imkân vermesi ve rızıklan-

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4:4478.

²⁶ er-Ra'd 13/24; en-Nahl 16/30. Daha fazla örnek için bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfessires*, 707-708.

²⁷ el-Bakara 2/126; Âl-i İmrân, 3/197; Sad 38/56; Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfessires*, 113-114.

²⁸ Mukâtil, el-Enfal 8/53 ve İbrahim 14/28'deki "nimeti değiştirme"yi nüzul dönemindeki müşriklerin sahip oldukları nimete rağmen Hz. Peygambere ve getirdiğine inanmamaları tavrıyla açıklamaktadır. Sırasıyla bk. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2:174, 2:256.

dırması anlamına gelir. İnanan ve inancının gereğini yapan için söz konusu olursa yukarıdaki anlamlar yanında yerine göre mânevî destek, başarı, her türlü mükâfat, ihsan, lütuf demektir. Ancak nimet bir peygamber için söz konusu olursa yukarıdaki anlamları yanında öncelikli anlamı ona nübüvvetin verilmesidir.²⁹ İlk kategoride yer alan anlama göre Allah'ın inanan inanmayan herkese yaratma, yaşatma anlamında verdiği her şey nimettir. Ancak burada yaratma ve yaşatma yalnız Allah'a aitken, rızık anlamında nimet kişinin çabası ile de ilgilidir. Bu yüzden inancın malı, serveti ve başarısı, Allah'ın çalışan kimseye vaad ettiği nimetten başkası değildir.³⁰ Kur'an bu nimetten insanın sorguya çekileceğini bildirmektedir.³¹ Bu nimetin Kur'an'da yer alış gayesi ile ilgilidir. İkinci kategorideki nimet, Allah'ın inananı bahşettiği nimettir ki, bu Kur'an'da Allah'ın inananları savaşta desteklemesi, onlara yardım etmesi vb. şekilde karşımıza çıkar. Bu da "inandım" diyen herkese verilen bir nimet değil, inananın inancının gereğini yapması durumunda Allah'ın bahşettiği bir lütuftur. Son olarak genelde peygamberlik özelde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin nimet olarak sunulması ise peygamberin kendisi ve gönderildiği toplum açısından değerlendirilebilir. Toplumun, Hz. Peygamber'i mecnun, kâhin, şâir olarak nitelemesi³² Allah'ın verdiği peygamberlik sayesinde boşa çıkmaktadır. Peygamber bu nimetin farkında olduğu için Allah'a şükür etmeyi hiç ihmal etmemiştir. Toplumdan beklenen ise karanlıktan aydınlığa çıkmaları için onlara yol gösteren bu değeri/nimeti gereği gibi takdir etmektir.

1.2. "Nimet" in Kur'an'daki Anlatımı

Genel anlamı kelimelerin Kur'an'da anlatım biçimi aynı özelliği içeren nimetin anlatımı hakkında fikir verir. Bu nedenle genel anlamı kelimelerin Kur'an'da yer alışına burada değinmek istiyoruz. "Genel anlamı kelimeler (aynı zamanda) küllî kavramlar olduklarından cüz'iyatı kapsamı içine alırlar. Bu kelimelerin kapsamı içinde bulunan cüz'iyatı umumiyetle Kur'an'ın değişik pasajlarında ta'dad edilmektedir. Dolayısıyla

²⁹ Peygamberliğin yanı sıra Allah'ın Hz. Peygamberi koruması, ona yardım etmesi ve destek olması Duha ve İnşirah sûreler başta olmak üzere diğer sûrelerde yer alır.

³⁰ en-Necm 53/39.

³¹ Tekâsûr 102/8.

³² el-Kalem 68/2; es-Saffat 37/36; et-Tur 52/29.

genel anlamli kelimededen kastolunan medlûller açıklanmış olmaktadır".³³ Öte yandan "bu kelimeler Kur'an'da çoğu zaman hususî bir niteliğe bürünmektedir. Kur'an'ın bu tür kelimeleri özel bir şeyi anlatmak için kullandığını, fakat aynı kelimelere değişik siyak sibat çerçevelerinde veya farklı maksatlar gözetilen ifadeler bünyesinde şumulüne giren diğer nesnelere de kapsar bir biçimde yer verdiğini görebiliriz. Yani genel ifadeli bir kelimeyi, Kur'an'ın bütününde sadece hususî bir nesneye hasretmek mümkün değildir. Ancak yerine göre kelamın sevk edildiği ortamda, yerine göre de muayyen konuları ele alan Kur'an ifadelerinde böyle bir açıklama tarzı söz konusu olabilmektedir".³⁴

Nimetin Kur'an'da anlatım biçimine baktığımızda o da genel anlamli kelimeler gibi Kur'an'da kısmen açıklanmaktadır. Nüzul öncesi inanana ve Peygambere yapılan "yardım, destek, iyilik" anlamındaki nimet, kelimenin açıklanmasına örnek olabilir. Bu bağlamdaki nimet genelde "Hatırla... Hani"³⁵ veya "Hatırla..."³⁶ kalıbı ile karşımıza çıkar. Örneğin Bakara sûresi 47. âyetten 61. âyete kadar İsrâiloğullarına verilen nimetler sayılır. "Allah'ın onları âleme üstün kılması, Firavun'dan kurtarması, onlar için denizi yarması, içlerinden Hz. Musa'yı seçip ona kitap ve Furkan vermesi, onları bulutla gölgelendirmesi, kudret helvası ve bildircin eti ihsan etmesi, Hz. Musa'nın onlar için taştan su çıkarması" bu nimetlerin bazılarıdır. Burada ve daha başka yerlerde nimet aynı siyakta ve söz konusu kalıp ifadede yer alan *iz...*den hemen sonra sıralanmaktadır.³⁷

³³ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri* (İstanbul: Şûle Yay., 1993), 105.

³⁴ Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, 102.

³⁵ Bu ifade kalıbını içeren el-Bakara 2/40, 47, 122; el-Mâide 5/20. âyetlerde Hz. Musa'nın kavmine verilen nimetten bahsedilir. Ancak el-Bakara 2/40'da nimetlerin neler olduğu sayılmaz. el-Ahzab 33/9'da nüzul dönemi inanana verilen nimet hatırlatılır. Fatır 35/3'de ise Mekke halkına verilen nimet konu edilir.

³⁶ Bu ifade kalıbını içeren el-Mâide 5/110. âyet Hz. İsa'ya verilen nimeti, el-Bakara 2/231; Âl-i İmrân 3/103, el-Mâide 5/7, 110; ez-Zuhuruf 43/13. âyetler ise mü'minlere verilen nimetleri konu edinmektedir.

³⁷ el-Mâide 5/20. Ancak "Hatırla... Hani" kalıbının olduğu her yerde nimet ta'dad edilmiş değildir. Örneğin nimet kelimesinin "Hatırla... Hani" kalıbıyla geçtiği el-Mâide Sûresi 7. âyette "hani" anlamındaki "iz" kelimesinden sonra muhatabın hatırlaması gereken nimetler sayılmamaktadır.

Ancak Kur'an'daki anlatım biçiminde "Hatırla... Hani" kalıbı olmadan da aynı bağlamda nimetin anlatımını bulabiliriz. Örneğin bu kalıp ifadenin yer almadığı Kamer sûresi 35. âyette nimet, "Hz. Lût ve ailesinin, kavminin düçar olduğu musibete maruz kalmaması" anlamındadır. Zira burada Hz. Lût'un kavmine reva görülen azap konu edilmekte, onun ve ailesinin bu azaptan istisna edilmesi nimet olarak sayılmaktadır. Dikkat edilirse "Hatırla... Hani" kalıbı olsun veya olmasın Kur'an'da tadad edilen nimetin niteliği muhataba göre değişmektedir.

Bunların yanı sıra, âyetin bütünü ve ilgili diğer âyetler dikkate alınarak da farklı siyaklarda nimetin anlamı bulunabilir. Bu da nimetin Kur'an'daki anlatım biçimi arasında değerlendirilebilir. Örneğin Fatiha sûresi 7. âyette mü'minlerin dilinden "Bizi, nimet verdiklerinin yoluna ilet. Azaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil" buyrulmaktadır. Bu âyette ne nimet verilen kimseler, ne de nimetin kendisi açıktır. Fatiha sûresindeki "nimet verilenlerden" kasıt yaratılan, yaşatılan ve rızıklandırılan tüm insanlar olmasa gerekir. Çünkü âyette yaratıldığı, yaşatıldığı ve rızıklandırıldığı halde Allah'ın gazabına uğramış ve yoldan sapmış kimseler nimet verilen kimselerden istisna edilmiştir. Nitekim söz konusu nimet verilenlerin "peygamberler başta olmak üzere siddıklar, şehidler ve salihler" olduğu Nisa sûresi 69. âyette açıklanmıştır. Bu kimselere verilen nimetler ise başka âyetlerde sayılmıştır. Mesela, Peygambere verilen nimet, Kalem sûresi 2 ve Tur sûresi 29'da; siddıklara, şehitlere ve salihlere verilen nimet ise sırayla, Hadîd sûresi 19, Âl-i İmrân sûresi 171 ve A'raf sûresi 196'da anlatılır.³⁸

Kur'an'da anlatım biçimine değindiğimiz nimetin şimdi de anlatımda öne çıkan yönleri üzerinde duralım. Çalışmamızın sınırlarını göz önüne alarak anlatımda öne çıkan yönleri iki maddede özetleyebiliriz. Birincisi, kelimenin anlam yönüdür. Görebildiğimiz kadarıyla nimetin Kur'an'daki anlatımında kelimenin müsbet anlamı öne çıkmaktadır. Nimetin Allah'ın lütfu olması, peygamber, salih kul, cennet gibi müsbet manalı kelimelerle zikredilmesi, nimeti doğru telakki edenlerin övülmesi,

³⁸ Peygambere verilen nimet nübüvvettir. Siddıklara ise âhirette büyük ecir ve nur bahşedilecektir. Şehitlere verilen nimet (iki âyet öncesinde ifade edildiği üzere) Allah'ın katından rızıklandırılmalarıdır. Salih kullara bahşedilen nimet ise Allah'ın onları dost edinmesidir.

yanlış algılayanların ise münafık Firavun gibi olumsuz insan tipleri örneğinde sunulması onun müsbet yönüne yapılan vurgudur. Burada yanlış nimet algısının olumsuz insan tiplerine nispet edilmesi dışında kalan hususların kelimenin müsbet yönüyle ilgili olduğu hemen anlaşılabilir. Ancak nimeti yanlış algılayanların konu edilmesi ile kelimenin müsbet yönü arasında nasıl bir ilgi olduğu sorulabilir. Biz Kur'an'daki anlatımı esas alarak bu ilgiyi iki örnekle açıklamak istiyoruz. Nisa sûresi 72 ve 73. âyette anlatıldığı üzere nüzul döneminde bir münafık sudan bahaneler ileri sürerek zor günlerde Müslümanların yanında yer almamış ve onların maruz kaldığı musibetten kendini kurtarmıştır. Üstelik bu halini Allah'ın kendine nimeti saymıştır. Kur'an'da münafığın bu tavrı zimnen yerilmiş, sorumluluğu yerine getirmeme sonucu kavuştuğu rahatlığın nimet olamayacağı bildirilmiştir³⁹. Bu hususta ikinci örnek ise Firavun'un nimet telakkisidir ki, Hz. Musa'ya nimet bağlamında anlatılır.⁴⁰ Hz. Musa'ya ayrıcalık tanıyarak halkını köleleştiren Firavun, onu istisna etmeyi ona nimet olarak sunmuştur. Firavun bu tavrıyla adeta Hz. Musa'dan kendisini köleleştirmedigi için topluma reva gördüğü zulmü görmezlikten gelmesini istemiştir. Hz. Musa, Firavun'un halkını köleleştirdiği halde kendisine ayrıcalık tanınmasını nimet saymaması gerektiğini belirtmiştir. Sunulan iki örnekte nimeti olumsuz yöne çekenlerin bu telakkilerinin nimetin kapsamına giremeyeceği anlaşılmaktadır. Çünkü Kur'an'a göre asıl nimet ilk anda nimet olarak algılanan değil, insanı sonuca selamete götüren nimettir ki o da kendilerine dosdoğru yol bahşedilen başta peygamberler olmak üzere sıddıklar, şehitler ve salihlerin iman nimetidir.⁴¹

Kur'an'daki anlatımda nimetin anlam yönüne ilişkin öne çıkan diğer husus onun genel anlamlı olmasıdır. Kur'an'da bu durum, nimet n çerçevesini çizmenin zorluğuna işaret eden kelimelerle vasedilmesinde görülür. Örneğin bir âyette dünya nimeti, zâhir ve bâtın şeklinde tavsif edilmekte⁴², diğer bir âyette insanın nimeti saymakla bitiremeyeceği⁴³ bildirilmekte, başka bir âyette de cennet (nimetlerle dolu anlamında) "ne'im" ile

³⁹ en-Nisa 4/72-76.

⁴⁰ eş-Şuara 26/22.

⁴¹ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 1:128, 130.

⁴² Lokman 31/20.

⁴³ İbrahim14/34; en-Nahl 16/18.

nitelendirilmektedir.⁴⁴ Dikkat edilirse bu âyetlerde nimet, insanın dünya ve âhirette karşılaşacağı müspet yöndeki bütün durumları kuşatacak düzeydedir. Dolayısıyla bu âyetler kelimenin hem müsbet hem de kuşatıcı yönüne vurgu yapmış olmaktadır.

Nimetin Kur'an'da kısmen tadad edilme biçimi de onun genel anlamı olduğuna işaret eder. Zira bir yerde nimet olarak sayılana başka yerde diğerleri eklenmekte veya tamamen farklı olanlarına yer verilmektedir. Bu bazen aynı muhataba farklı nimetler verilmesi şeklinde veya muhatabın değişmesi neticesinde olmaktadır. Bu durum, nimetin geniş anlamı, ihata edilmesi güç olması yanında bağlama göre anlam kazandığına işaret eder. Nüzul döneminde inananlara ve Peygambere yapılan "yardım, destek, iyilik" buna örnek olabilir. Allah'ın Hendek savaşında düşmanı bozguna uğratacak fırtına ve görülmeyen asker göndermesi⁴⁵, Peygambere yardımı sayesinde onu öldürmeye gelenin bu girişiminde muvaffak olmaması⁴⁶, Kur'an'da Müslümanlara ve peygambere nimet olarak zikredilmektedir. Başka bir yerde ise Allah, Müslüman toplumu oluşturan kabilelerin İslam'dan önce birbirlerine düşman olduklarını hatırlatmakta kalplerinin birbirlerine ısındırılması ve kardeş kılınmalarını nimet olarak sunmaktadır.⁴⁷ Muhatabın değişmesiyle nimetin içerik olarak çeşitlendiği veya değiştiği ise nüzul öncesi inananlara ve peygambere yapılan yardım ile nüzul dönemindekilere yapılan yardımın farklı olmasında görülebilir. Buna dair örneklerin biri Kur'an'ın nimeti anlatım biçiminde diğeri nimetin anlatım yönünde verildiği için burada benzer örnekleri tekrar etmeye lüzum görülmemektedir. Nimetin Kur'an'daki anlatımda öne çıkan müsbet ve genel anlam yönü Kur'an'daki anlamları ile de yakından ilgilidir. Anlatımda öne çıkan diğer yön üzerinde durulduktan sonra bu konu ele alınacaktır.

Nimetin Kur'an'daki anlatımında, nimet veren ile verilen arasındaki ilişim de göze çarpar. İşte bu, Kur'an'da nimetin anlatımında öne çıkan

⁴⁴ el-Vâkıa 56/89; el-Kalem 68/34; el-Mâide 5/65; et-Tevbe 9/21; Yûnus 10/9; el-Hac 22/56; eş-Şuarâ 26/85; Lokmân 31/8; *es-Sâffât* 37/43; et-Tûr 52/17; el-Vâkıa 56/12,89; el-Kalem 68/34; el-Meâric 70/38; el-İnfîtâr 82/13; el-Mutaffifîn 83/22,24. Bu bağlamda insanın arzuladığı her şeyin cennette var olduğunu bildiren âyetler hatırlanabilir. el-Enbiyâ 21/102, Fussilet 41/31, ez-Zuhruf 43/71.

⁴⁵ el-Ahzab 33/9.

⁴⁶ el-Mâide 5/11.

⁴⁷ Âl-i İmrân 3/103.

ikinci yöndür. Nimet, “verilen bir şey” olduğu için “nimet vereni ve kendisine nimet verileni” gerektirir. Nimet, sadece insana verilir.⁴⁸ Nimet veren ise insan ve Allah olabilir. Kur'an'da nimet sadece iki yerde insana nispet edilmektedir. Birincisi, “en'ame” şeklinde Zeyd b. Harise'yi kölelikten azad eden Hz. Peygamber'edir.⁴⁹ Diğeri İsrâiloğullarını köleleştiren ancak Hz. Musa'yı bundan istisna etmeyi ona lütfu/nimeti olarak düşünen Firavun'adır.⁵⁰ İnsana izafe edilen bu iki durum dışında nimet Kur'an'da hep Allah'a atf edilir.⁵¹ Firavun'un sözde nimet algısı dışarıda bırakılırsa, “Sizinkinin nezdinizde nimet namına olan her şey, şüphe yok ki Allah'tandır”⁵² âyeti, insana nispet edilen nimetleri de Allah'a izafe etmeyi gerekli kılar.⁵³ Bu Kur'an üslubunun bir gereğidir.

Şimdi ise nimet veren ile kendisine nimet verilen arasında gerçekleşen iletişime değinmek istiyoruz. İki taraf arasındaki ilişki Kur'an'da dikey ve yatay yönde olmaktadır. Nimeti veren Allah olunca Allah ile kul arasında dikey ilişki gerçekleşmekte bu ilişki Allah'ın insanı yaratması, yaşatması ve belirli özellikler vermesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada insana iyilik namına bahşedilen her şey nimet olmaktadır. İnsan irade sahibi bir varlık olduğu için bu nimete şükür ve küfürle karşılık vermede serbesttir. O hangi tavrı sergilerse sergilesin, Kur'an'da bu aynı zamanda nimeti verene karşı tavır olarak kabul edilmekte, böylece ilişki yine dikey yönde ama kuldan Allah'a olmaktadır. Nimet özelinde Allah-kul ilişkisi bu aşamada da sona ermemektedir. Bu sefer Allah kulun tavrının karşılığı olarak onu “ne'im” vafına sahip cennete veya “be's” vafına sahip cehenneme

⁴⁸ “Falanca atına nimet verdi.” denilmez. Bk. Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü elfâzi'l-Kur'an*, nşr. Safvan Adnan Davûdî (Beyrut: Darü's-Şamiyye, 1997), 815. Allah'ın bahsettiği her şey nimet ise insan dışındaki varlıklara özellikle cinler ve meleklerle nimet verildiği düşünülebilir. Ancak nimetin Kur'an'da anlatılma gayesinin imtihan olduğu düşünülürse, nimetin sorumluluk sahibi iki varlık cinsi için yani insan ve cin için olduğu söylenebilir. Çalışmada insanın imtihan aracı olan nimeti konu edindiğimiz için cinlere verilen nimeti araştırmamızın dışında tutuyoruz.

⁴⁹ el-Ahzab 33/37.

⁵⁰ eş-Şuara 26/22.

⁵¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim* (İstanbul: Çağrı Yay., 1990), 707-708.

⁵² en-Nahl 16/53

⁵³ Fatma Candan Günaydın, “Nimet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.33 (İstanbul: TDV Yay., 2005), 129.

koymaktadır⁵⁴. Burada da Allah'ın kul ile iletişimi söz konusu olduğu için yine dikey iletişimden söz edilebilir. Nimet bağlamında gerçekleşen bu dikey iletişimin ilk ikisi dünyada diğeri ise âhirette gerçekleşmektedir. Böylece nimet insanın karşılaşacağı şeyin sebebi veya sonucu olması bakımından hem dünya hem de âhiret hayatı ile ilgili olmaktadır.

Eğer nimet insanlar arası olursa burada ilişki aynı cinsteki varlıklar arasında olduğu için yatay olmaktadır. Kur'an'daki örneği ise müsbet manada Hz. Muhammed'in Zeyd'e nimeti, menfi manada Firavun'un Hz. Musa'ya sözde nimetidir. Hz. Muhammed'in Zeyd'i kölelikten âzat ederek ona iyilikte bulunması nimetle ifade edilir. Burada hem nimeti veren hem de kendisine nimet verilen olumlu tavır sergilemiştir. Yani Hz. Peygamber bu davranışı iyilik olsun diye yapmış, Zeyd de o nimete karşılık Peygamber'den yüz çevirmemiş, neticede nankörlük etmemiştir. Firavun'un Hz. Musa'ya nimeti ise her ikisi için olumsuzdur. Çünkü Firavun iyilik olsun diye değil, topluma uyguladığı baskının bir sonucu olarak Musa'ya nimet sunmuştur. Firavun'a göre Hz. Musa yönetime başkaldırmakla kendisini besleyip yetiştiren, onu köle yapmayan efendiye nankörlük etmiştir. Hz. Musa'ya göre ise Firavun bu nimeti sırf iyilik olsun diye bahşetmiş değildir. O, Hz. Musa'nın uyarısına rağmen zulmüne devam etmiş, davetine rağmen iman etmeye de yanaşmamıştır. Bu yüzden Hz. Musa Firavun'un nimetine teşekkür ettiğinde asıl nimet sahibine yani Allah'a nankörlük edeceğini düşünmektedir. Dolayısı ile bu örnek nimete karşı nankörlüğün, asıl nimet sahibinden veya nimeti iyilik namına bahşeden kimseden şükürü esirgemekle gerçekleşeceğini vurgular.

Nimetin Kur'an'daki anlatımda öne çıkan yönlerden biri olan, nimet veren ile verilen arasındaki ilişki onun Kur'an'da anlatılma gayesi ile de yakından ilgilidir. Kelimenin Kur'an'daki anlamları üzerinde durduktan sonra bu konuyu müstakil bir başlıkla işleyeceğiz.

Buraya kadar nimetin Kur'an'da anlatım biçimi, yönleri, Kur'an'daki anlamları ile yakın ve zıt anlamlıları, bu anlamlara etki eden faktörler üzerinde durduk. Şimdi ise nimetin Kur'an'da anlatılma gayesini ele alıyoruz.

⁵⁴ "Ne'im: nimetlerle dolup taşan" anlamında, "be's ise sıkıntı, zorluk ve azapla kaplanmış" anlamındadır. Kelimelerin bu kullanımı için sırasıyla bk. er-Ra'd 13/24; Âl-i İmrân 3/197.

2. "NİMET"İN KUR'AN'DA ANLATILMA GAYESİ

Nimetin Kur'an'da anlatılma gayesini nimet kelimesinin en çok geçtiği sûrelerden biri olan Nahl sûresi örneğinde sunmak istiyoruz. Allah, sûrenin 5 ile 16. âyetleri arasında gıda, giyim, binek olarak kullanmak üzere insanın hizmetine sunduğu hayvanlardan, su, meyve ve ürünlerden, gece, gündüz, güneş ve aydan, deniz ve ürünlerinden, dağlardan söz eder. 18 ve 53. âyetlerde sırayla "Allah'ın nimetini saymakla bitiremezsiniz" "sahip olduğunuz her nimet Allah'tandır" buyurarak bunları nimet kapsamı içerisinde değerlendirir. Sûrenin 65-72. âyetlerinde başka nimetlerden bahsedilir. Bunlar: süt, hurma ve üzümünden elde edilen içecekler, bal, temiz yiyecekler, eş, evlat, torun. O, bu nimetleri sayarken 71 ve 72. âyetlerde "Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?" "Batıla inanıp nimete karşı nankörlük mü ediyorlar?" diyerek nimete karşı nankörlük edilmemesi gerektiğini vurgular. Sûrenin 78-83. âyetlerinde Allah'ın insanı var etmesi, ona göz, kulak, kalp vermesi, evleri huzur kaynağı kılması, hayvansal gıdaları ve onların ticaretini insana bahşetmesi, gölgelikler barınaklar ve zırhlar var etmesi konu edilir. 83 ve 114. âyetlerde ise sırayla "Allah'ın nimetini biliyorlar ama onu inkâr ediyorlar" "Eğer yalnız ona ibadet ediyorsanız onun nimetlerine şükredin" buyurularak nimetin şükürü gerektirdiği ifade edilmiş olur.

Bu âyetlerdeki nimetin anlatımına baktığımızda onun geniş kapsamlı olduğu, insanı Allah'a imana, ibadete ve şükretmeye sevk etme amacı güttüğü rahatlıkla söylenebilir. Öyleyse nimetin Kur'an'da anlatılma gayesi; asıl sahibinin Allah olduğunu bildirme, insanı iman, ibadet ve ahlâk boyutuna taşımaktır, denilebilir. Kur'an'ın gönderiliş amacı ile nimetin onda yer alış gayesi burada birleşmiş gözükmektedir. Çünkü nimet ve ilahi mesaj, sorumlu iki varlık cinsi olan insan ve cine özeldir.⁵⁵ İnsanın bu iki lütfaya layık görülmesi akıl ve irade sahibi olması sebebiyledir. İnsan nimete ve

⁵⁵ Çalışmamız nimet veren verilen ilişkisi bağlamında insana verilen nimeti ve verilmiş gayesini konu edinmektedir. Bu yüzden sorumlu varlıklardan olan cine nimet verilmesi konumuzun dışında kalmaktadır. Kur'an'da nimetin geçtiği yerlere baktığımızda, insana inanana peygambere nimet verildiği açıkça belirtildiği halde görebildiğimiz kadarıyla cin nimet verilenler cümlesinde açıkça belirtilmez. Burada Râgıb el-İsfahânî'nin nimeti sadece insana has kıldığını belirtmek isteriz. Bk. Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü el-fa'iz'l-Kur'an*, 815. Kanaatimiz, içlerinde salih olanlar-olmayanlar (Cin 72/11), inananlar-inanmayanlar (Cin 72/13-17) olduğuna göre cinler sorumlu varlıklardır. Sorumlu bir varlık olduğu için de nimet verilen kimseler arasında sayılmalıdırlar.

ilahi mesaja karşı kendisinden bekleneni ancak bu iki hasletle gerçekleştirebilir. Diğer varlıklar da yaratıldığı, yaşatıldığı ve rızıklandırıldığı halde bu onlar için nimet sayılmamaktadır. Çünkü insan dışında bir varlık, yaratılışı gereği nimete karşı onun gibi iradeli bir tavır sergileyemez. Öyleyse nimete ve ilahi mesaja karşı başka varlıklardan beklenmeyen sorumluluk insan ve cinden bekleniyor demektir. Kur'an'a göre insanın nimete karşı sorumluluğu yerine getirmesi, ilahi mesaja kulak vermesiyle mümkün olabilir⁵⁶. Bu yüzden özellikle insana verilen imkân anlamında nimet Kur'an'ın öngördüğü inanç, ibadet ve ahlâkın benimsetilmesinde araç görevi görür. Peygamberlerin toplumlarına Allah'ın nimetini hatırlatarak onları imana, ibadete ve ahlâka davet etmeleri, nimeti araç olarak kullandıklarının göstergesidir.

Örneğin Hz. Musa İsrâiloğullarına⁵⁷; Hûd (as), Âd kavmine⁵⁸; Salih peygamber, Semûd kavmine⁵⁹; Hz. Muhammed (as) özelde çağdaşlarına genelde insanlığa Allah'ın nimetlerini hatırlatmıştır.⁶⁰ Hatırlatmada hem nimetin Allah'a nispet edilmesi hem de bu nimetlerin gereğinin yerine getirilmesi öne çıkar. "Her nimetin şükrü kendi cinsindedir" kelamı kibar, insanın her bir nimete karşı ayrı bir sorumluluğunun olduğuna, hayatın ve ölümün var ediliş gayesi olan imtihandan⁶¹ geçtiğine işaret eder. Nitekim insanın sahip olduğu nimetlerden sorguya çekileceği bilinen⁶² bir husustur. Nimet olarak sahip olunan sağlık, bilgi, birikim, servet, evlat, eş, iş ve makamın Allah'a karşı sorumluluk bilinci içerisinde kendi cinsinden şükrü eda edilmelidir. Bu yüzden değerleri verene iman ve ibadet etme, bunları başkalarıyla paylaşma gibi yönelişler nimetin şükrü olarak telakki edilebilir. İşte ilahi mesajdaki iman, ibadet ve ahlâk boyutu nimetin bir gereği olarak kuldand beklenen husustur, denilebilir. Bu yüzden biz nimetin Kur'an'da anlatılma gayesini inanç, ibadet ve ahlâk boyutuyla ilişkilendirerek sunmak istiyoruz.

⁵⁶ Mekke müşriklerinin nimete karşı nankörlük etmeleri veya nimeti değiştirmeleri: Allah'ın sunduğu imkânların onları ona iman etmeye götürememesi anlamındadır. Yani onlardan beklenen sahip oldukları nimete karşılık ilahî mesaja kulak vermeleridir.

⁵⁷ el-Mâide 5/2, İbrahim 14/6; el-Bakara 2/40,122.

⁵⁸ el-Araf 7/69.

⁵⁹ el-Araf,7/74.

⁶⁰ el-Mâide 5/11.

⁶¹ el-Mülk 67/2.

⁶² Tekâsür 102/8.

2.1. İnanç Boyutu

Kur'an'da nimetin inanç boyutu muhataba göre şekillenir. Eğer muhatap müşrikse genelde nimet sahibine ve nimete karşı sorumluluğun bilinmesi gerektiği vurgulanır. Kur'an'ın, Mekke müşriklerine nimeti özellikle Allah'a nispet ederek anlatması onların Allah inancıyla ilgilidir. Kur'an'ın anlatımına göre Mekke müşrikleri nimetin kaynağının Allah olduğunu söylerler. Zira Yunus sûresi 31. âyette "İşitmek için kulak, görmek için göz veren, göklerden ve yerden rızkı bahşeden kim?" sorusuna o insanların cevabı 'Allah' olmuştur. Ancak birçok âyette Allah, aynı müşriklere nimetin kendine ait olduğunu hatırlatmakta, batıla inanmakla sahip oldukları nimete nankörlük ettiklerini, onu küfürle değiştirdiklerini vurgulamaktadır.⁶³ Burada Allah, onların nimeti Allah'a nispet etmelerini niçin yeterli görmemektedir? Sorusu sorulabilir.

Bu, Mekke müşriklerinin Allah inancı ile cevaplanabilecek bir sorudur. Onların, "insanın sahip olduğu imkân" anlamında nimeti sözde Allah'a nispet etmeleri, Kur'an'da yeterli görülmemektedir. Çünkü Allah tasavvurları göz önüne alındığında onların nimeti Allah'tan saymaları yüzeysel olmaktadır.⁶⁴ Bilindiği üzere onlar putlara nimetten pay ayırmakta⁶⁵, yani nimetin üzerinde tanrının istediği şekilde tasarrufta bulunmamaktadırlar. Ayrıca nimeti çoğu zaman kendilerinden daha alt statüde olanlarla değil⁶⁶ belli kesimlerle paylaşmakta, başları derde girdiğinde Allah'a dua etmekte, nimete kavuştuklarında Allah'ı hatırlamamaktadırlar.⁶⁷ Kur'an, sadece zor durumda nimet sahibini akıllarına getirmelerini, nimete karşı şükürü yalnızca dille ifade etmelerini samimi bulmamakta, on-

⁶³ Bu âyetlerde Mekkelilerin Kâbe ile kazandıkları itibar, sahip oldukları eş, evlat ve temiz rızık üzerinde durulmakta bunları verenin Allah olduğu ona karşı nankörlük etmemeleri gerektiği hatırlatılmaktadır. el-Ankebut 29/67; en-Nahl 16/72; İbrahim, 24/28; en-Nahl 16/83.

⁶⁴ Zekeriya Pak, "Câhiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur'ânî Boyutu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy.1 (Haziran 2001), 316-322.

⁶⁵ en-Nahl 16/56.

⁶⁶ en-Nahl 16/71.

⁶⁷ Kur'an'da Câhiliye dönemi insanının nimeti/rızık Allah'tan saymaları yönünde Âlûsî'nin yaptığı yorumların eleştirisi için bk. Zekeriya Pak, "Câhiliye Araplarındaki Allah İnancı", 316-317.

ların nimet algısını sorgulayarak sözlerini inanç, ibadet ve ahlâklarına yansıtılmalarını beklemektedir. Bunun ilk aşaması da şirk koştuktan uzaklaşmalarıdır.

Eğer nimetin muhatabı bir mü'minse o zaman inancının dünya ve âhirette kendisine kazandırdıkları sıralanır. Sâffât sûresi 57. âyette cennet ehli birinin, "Rabbimin nimeti sayesinde şu an cehennemliklerle değilim" demesi buna örnek olabilir. Mü'min kul bu sözle dünyadaki iman/hidâyet nimeti sayesinde âhirette nimetlere kavuştuğunu ifade etmiş olmaktadır. Buradan nimetler içerisinde en değerli olanın iman nimeti olduğu anlaşılır. Aslında Kur'an'da Allah'ın yaratması, yaşatması ve rızıklandırması gibi nimetlerin insanı iman nimetine sevk etmesi beklenir. Böylece inanç ve bu inancın insana yüklediği sorumluluk nimet vesilesi ile insana kazandırılmaya çalışılır.

Öte yandan Peygamberler de dâhil bütün insanların sahip oldukları nimetten âhirette sorgulanacak olmaları⁶⁸, nimete şükr edenlerin, nimet dolu cennet ile müjdelenmesi, ona nankörlük edenlerin acı bir azapla tehdit edilmesi, insanın dünyada âhîret bilincini canlı tutarak yaşamasını öğretir. Böylece Kur'an'da insan, nimet vasıtası ile Allah ve âhîret inancı başta olmak üzere inanca yönlendirilmiş olur.

2.2. İbadet Boyutu

Nimet insanı Allah'a ibadete sevk eder, ibadet de insanı nimetlere kavuşturur. Örneğin Allah'ın insanı yaratması, ona vahiy göndermesi nimet kapsamında değerlendirilir. Bu bağlamda bazı âyetlerde önce Allah'ın yaratmasından, hemen peşinden ona ibadet edilmesi gerektiğinden bahsedilir.⁶⁹ Başka bir âyette Allah'ın peygambere vahyi göndermesi konu edilir, ardından O'na ibadet etmesi istenir.⁷⁰ Kur'an'da nimetin ibadeti gerektirdiği Nahl sûresi 114. âyette de görülür. Bu âyette Allah'ın nimetine şükür, ibadeti ona has kılmakla ilişkilendirilir.

İnsan ibadeti nimet sahibine karşı yaptığı için O, kulu başka bir nimetle, yani ondan razı olmakla, onu cennetine koymakla ödüllendirir. Namaz ve sair ibadetleri eda eden kimselerin cennetle müjdelenmesi burada

⁶⁸ el-'Araf 7/6; "Mesaj iletenler ile iletilenler sorguya çekilecektir" âyeti ile "hepsini sorguya çekeceğiz" (Hicr, 15/92) âyeti burada hatırlanabilir.

⁶⁹ Fussilet 41/37; el-En'am 6/102; el-Bakara 2/21.

⁷⁰ Zümer 39/2.

hatırlanabilir. Nimet bahşedilen kimselerden olan peygamberler topluma sahip oldukları nimeti hatırlatarak onları Allah'a ibadete çağırırlar. Ayrıca sahip olunan maddi imkânlarla/nimetlerle ilişkili olan ibadetlerin yalnız Allah'a has kılınması nimetin ibadetle ilişkisini ortaya koyar. Allah'ın insana sunduğu imkânı onun istediği yere sarf etme, kurbanı yalnız Allah adına kesme, nimeti ihtiyaç sahibi kimselerle paylaşma yönündeki tavsiyeler nimet ibadet ilişkisi ile ilgilidir.

İbadet aynı zamanda nimetin filî şükrüdür, nimetin sahibiyle daha derin bağlar kurmaya vesile olur. Kureyş sûresinde bu adı taşıyan kabile, nimet içerisinde oldukları halde nimet veren Kâbe'nin Rabbine ibadet etmedikleri⁷¹ için yerilir. Zira onlar bu filî şükürden, Allah ile daha derin bağ kurmaktan yüz çevirmişler, nankörlük etmişlerdir. İşte her insan için nimet söz konusu olduğuna göre insan nimetin sahibine ibadet etmeyi ihmal etmemelidir.

2.3. Ahlâk Boyutu

Nimetin ahlâk boyutu, insanın nimete, dolayısı ile nimeti verene karşı şükürü ve nankörlüğü ile ilgilidir. Öyle ki kadir bilme anlamında şükür, kadir bilmeme manasına küfür her tür nimet için söz konusu olabilir. İnsanlar arası sıradan münasebetlerde bile insan bu ilkenin gerçekleşmesini bekler. Biri diğerine iyilik yaptı mı ona nimet vermiş olur. Buna mukabil nimet verilenin kadirşinas olması, ona teşekkür etmesi gerekir. Bu, insanlar arası ahlâkî münasebetleri yöneten temel hukuk kuralıdır.

Kur'an'ın, nimeti ahlâk boyutuna taşımasını daha iyi anlayabilmek için Câhiliye dönemi insanının nimet üzerindeki tasarruflarını, nimet sahibine karşı tavırlarını hatırlamak gerekir. Aslında Câhiliye dönemi insanı sahip olduğu nimeti paylaşmayı kendine âdet edinmiştir. Misafirperverlikleri ve iyilikte bulunmaları bunun bir göstergesidir. Ancak onlar huy haline getirdikleri bu davranışlarında, çoğu zaman kendi itibarlarını artırma, şöhretle anılma, kabilenin şanını yüceltme gibi gayeler gütmüşlerdir.⁷² Kur'an bu anlayışı devam ettiren Mekke müşriklerine zaman zaman

⁷¹ Kureyş 106/1-4; Kureyşlilere verilen nimet Ankebût 29/67'de açıklanır.

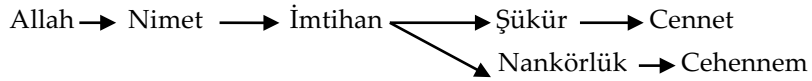
⁷² Ahmet Lütfi Kazancı, "Câhiliye Döneminde Müsbet Davranışlar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sy.1 (1986):104-106. Ayrıca Bk. Feriha Özmen, "Dönemin Şiirlerinden Örneklerle Câhiliye Araplarında Ahlak", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, sy.3 (2012): 301.

uyarılarda bulunmakta, iyi insanın nimeti ancak Allah rızası için paylaşabileceğine dikkat çekmektedir.⁷³

“Eğer bana teşekkür ederseniz size verdiğim bir nimetten dolayıdır. Ama nankörlük ederseniz, sizi teşekkürle zorlamam”⁷⁴dizeleri dikkate alındığında bu insanların nimete şükürü eda etmeyi bildikleri anlaşılır. Ancak nimet Kur’an’da “Hz. Muhammed, iman, huzur dolu cennet” gibi hususi anlamlar kazanınca, câhiliye anlayışlarını devam ettiren Mekke müşrikleri asıl nimeti nimet olarak telakki edemediler. Çünkü bu nimet onların düşüncelerini sorgulayan, değiştiren bir özelliğe sahipti. Bu yüzden onların çoğu nimeti verene karşı sorumluluğu da hiçe sayarak şükür yerine küfür tercih etmiştir. Zira bu hususta onlara yön veren cehaletleri/kabalıkları idi. İşte Kur’an hem önceki milletlerin hem de nüzul dönemi insanının şükredenlerini ve küfredenlerini sunarak, insanları Allah’a karşı ahlâklı olmaya davet etmiştir. Kur’an’da Peygamberlerin ahlâklı insan olduklarının bildirilmesi aynı zamanda nimete karşı sorumluluklarını bilen kimseler olmalarındadır. Zira Meryem sûresinde nimet verilen peygamberlerin davranışına yer verilmiş, onlar nimetin Allah’tan geldiğini bildikleri için Allah’ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanmış, böylece Allah’ın nimetine ve hidâyetine muhtaç olduklarını bildirmişlerdir.⁷⁵ Nimete karşı insandan beklenen peygamberlerin sergilediği bu ahlâkî tutumdur.

İnsan kendisine nimet olarak sunulan şeylerin şükürünü nimetin cinsine göre eda etmelidir. Örneğin insanın kendi donanımı için şükürü, o donanımı vereni her daim hatırdaki tutmakla, ona itaat ve ibadeti sürekli kılmakla olur. Allah’ın varlığının işaretleri olan evren nimetine karşı şükür ise yaratana tanımak onda var olan düzeni sürdürmekle olur. İnsan eğer bu düzeni bozarsa bu tutumu yaratana karşı tavır olacağı için ona nankörlük etmiş olur.

Şimdi nimetin Kur’an’daki işlenişinden hareketle onun Kur’an’da anlatılma gayesini özetlemek istiyoruz:

⁷³ el-Leyl 92/19.

⁷⁴ Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*. trc. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y.), 295-296.

⁷⁵ Meryem 18/58.

Tabloda da görüleceği üzere “nimet” insan için bir imtihan aracı olmakta, insanın dünyada ona karşı sergilediği tavır âhiretteki yerini belirlemektedir. Dikkat edilirse Kur'an mesajında nimetin imtihan olduğu yoğun biçimde işlenmiştir. Yaratılan, yaşatılan ve imkân sunulan insana bu nimetleri hatırlatan peygamber bir nimet olarak gönderilmekte, onu ve hatırlattığını yeterince takdir edip iman eden ve iman gereğini yapanlar hem dünyada hem de âhirette mükâfatlandırılmakta, ona ve getirdiğine nankörlük edenler ise yine her iki dünyada cezalandırılmaktadır.

SONUÇ

Nimet kelimesi genel anlamlıdır. Çerçevesini çizmek hayli zordur. Ancak Kur'an'da bu geniş anlam ağının içerisine giren anlamların bir kısmı kelimenin sevk edildiği siyakta veya Kur'an'ın değişik pasajlarında açıklanmaktadır. Müfessirler ise Kur'an'da açıklanmayan yerlerdeki nimeti açıklama yoluna gitmişlerdir. Tespitlerinde nüzul ortamı ve kelimenin bağlamı etkili olmuştur. Kur'an'da nimet bağlama ve muhabata göre farklılık arz edebilmektedir. Onun yakın ve zıt anlamlıları belirlenirken geniş anlamlı oluşu ve Kur'an'da yüklendiği anlamlar dikkate alınmalıdır. Kur'an'da seksen bir yerde geçen nimetin nüzul dönemi Müslümanlara yardım, destek, iyilik anlamı dışarıda bırakıldığında bu kelime Mekki ve Medeni sûrelerde genelde müşriklerin ve Yahudilerin nimet sahibini ve Kur'an'ın sunduğu nimeti gereği gibi takdir edememeleri, ona karşı sorumluluklarını yerine getirmemeleri bağlamında geçer.

Nimetin Kur'an'daki anlatımında nimet veren verilen ilişkisi ön plana çıkar. Mutlak nimet verici varlık Allah'tır. Allah kulun yaratma ve rızıklandırma gibi her insan için söz konusu olan nimete karşı sergilediği tavrı esas alarak ona başka nimetler bahşeder. Bu yönüyle nimet hayatın ve ölümün var oluş gayesi olan imtihanın hem sebebi hem de sonucu olmaktadır. İmtihan vesilesi olan nimet, insanı iman, ibadet ve ahlâk boyutuna taşımayı amaçlar. İnsanın bu amacı gerçekleştirmesi şükür kelimesi ile gerçekleştirmemesi ise nankörlük ile ifade edilir. Her nimetin şükürü kendi cinsinden olacağı için bu üç boyuttan birinin eksik kalması şükürü eksik kılmaktadır. Örneğin tabiat nimetine karşı şükür ondaki düzeni bozmamakla olur. İbadet ettiği halde tabiatın düzenini bozan kimse ona karşı

şükürü eda etmediği için ahlâk boyutu eksik kalır. Her insan bir şekilde nimet sahibi olduğuna göre ondan beklenen; Allah'a iman ve ibadet etmek, ona karşı ahlâklı olmaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Akça, Osman. "Kur'an'da Nimet Kavramı". Yüksek Lisan Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.
- Alper, Ömer Mahir. "Küllî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26:539-540. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1993.
- Albayrak, Halis. "Mubhemâtu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32, (1992):155-182.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'î'l-me'sânî*. 30 cilt. Beyrut: Ahyau't-turasi'l-'Arabî, t.y.
- Altuntaş, Halil ve diğerleri. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Cürcânî, Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rîfât*. nşr. Âdil Enver Hızır. Beyrut: Dârül-ma'rife, 2006.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hakîm ve Meâli Kerim*. İstanbul: Risale 1993.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usulü*. trc. Abdulkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınevi, 1990.
- Endelûsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muhît*. nşr. Adil Ahmed Mevcud vd. 8 cilt. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-'ilmiyye, t.y.
- Erten, Mevlüt. "Mubhemâtu'l-Kur'an". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992.
- Ezdî, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Nşr. Ahmed Ferîd. 3 cilt. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2003/1424.
- Günaydın, Fatma Candan. "Nimet". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 33:129-130. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Güven, Şahin. *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*. İstanbul: Denge Yayınları, 2005.

- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. trc. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y.
- İbnü'l- Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Nüzhetü'l-e'yûni'nevâzir fi 'ilmi'l-vucûh ve'n-nezâir*. nşr. Muhammed Abdulkerîm Kâzım er-Razi. 1 cilt. Beyrut: Müessesetü resâil, 1984/1404.
- İbnü'l- Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. 9 cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 1984/1404.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullâh Ali el-Kebir ve diğeri. 4 cilt. Kahire: Darü'l-mearif, t.y.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım. *Müfredatü elfa'izil-Kur'an*. nşr. Safvan Adnan Davûdî, Beyrut: Darü's-Şamiyye, 1997.
- Kahraman, Abdullah. Kur'an'a Göre Su Nimeti. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası*, 2007.
- Kanık, İsa. "Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı ve İnsana Yüklenen Sorumluluk". Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Kazancı, A. Lütfi. "Câhiliye Döneminde Müsbet Davranışlar". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sy.1 (1986):103-110.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. nşr. Mecdî Baslum. 10 cilt. Beyrut: Darü'l-kütübü'l-İlmiyye, 2005/1426.
- Pak, Zekeriya. "Câhiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur'ânî Boyutu". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy.1 (Haziran 2001):311-330.
- Özmen, Feriha. "Dönemin Şiirlerinden Örneklerle Câhiliye Araplarında Ahlâk ". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, sy.3 (2012):300-328.
- Özsoy, Ömer. Dinsel Bir Metin Olarak Kur'an'ın Bazı İfade Özellikleri. I. Kur'an Sempozyumu Tebliğler Müzakereler Bilgi Vakfı, 1-3 Nisan 1994:181-187.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fi 'ulumi'l-Kur'an*. nşr. Mustafa Dîb el-Buğa. 2 cilt. Beyrut: Darü İbn Kesir, 1996/1416:
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Kahire: Merkezu Hicr, 2003/1424.
- Şener, Abdulkadir ve arkadaşları. *Yüce Kur'an, Açıklamalı-Yorumlu Meâlî*. İzmir: Tibyan Yayınları, 2011.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîliâyi'l-Kur'ân*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Kahire: Darü Hicr, 2001/1422.
- Yalçın, Ahmet "Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı". Yüksek Lisan Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.